

donképpen csak akkor válhat tudatos múlttá, ha *levetközzük* (nem *levetjük!*), fokozatosan megismerjük, hogy (eseményeiben, tanulságaiban is) megláthassuk valómagunkat. Csak így tudjuk a jelen pillanatát felszabadultan átélni, élvezni a lét *emléktelenné* megváltó és *semmivé* szabadító boldogságát. S itt az *emléktelenek* és a *semminek* nagyon fontos jelentése van, hiszen az ember örömmel végzett munkája, mosolya, szerelme, de bánata is: *emléktelen* — nem teremt mai értelemben vett történelmet. Spiró György keresztül is néz az ilyen történelmen, a markolat-koszarakon, a lobogók szakadt rongyain, halottak csontvázaiban. A mögöttest keresi: a munkát, a szerelmet, a bánatot, az emberi mindennapokat (amelyeket gyakorta kifícamít a történelem); vagyis szemléletében felcseréli az első latinóra históriáját és magisterét, számára a *tanítómester az élet történelme*.

Így kell megközelítenünk *Köszegők* című drámáját is. Álljunk meg a címnél, amely több értelemben is jelképes. Ez az egyetlen szó is bizonyítja Spiró nyelvi erejét, fantáziáját. (*Ciki* című ciklusa e bizonyítékok művekké összeálló gazdag tárháza.) És e sajátos többjelentésű szókapcsolat tömören jelképezi a verses mű cselekményének szerteágazó lehetőségeit. Első két szótagának jelentése historikus súlyú, amely ismereteink, érzelmeink alapján egyértelműen idézi meg *Köszeg* várát, a múltat, de mire mélyebben felfognánk, már „vetközni is kezdi”, „ki is veti”, holott alakilag csak a személyes névmás többes szám harmadik személyével nyúlott meg. A fehér-fekete ábráknak egymást kioltó (zavaró), lüktető játékát idézi a címben váltakozva felsejlő mögöttes jelentés: a *kenyérszegők*, és a *hítségők*. A kenyér és a hit egyaránt az élet, de míg a kenyérszegés az élet táplálását jelenti, a hítség az élet elárulását sugallja. Az érzetünk által felfogott harmadik jelentéshullám még a *vak ostobaság* és a *megingathatatlan szilárdság* értelmezési párost is felkínálja. A *Köszegők*ben ezek a jelentések mind kibogozhatatlanul összemosódnak. Induljunk el a cím sarkantyúját fölcsatolva: az első színek, hőseikkel, cselekményeikkel együtt plasztikusan nőnek elénk. Már-már hagyományosan történelmi, szinte *katonás* drámára számítunk, amikor rózewicziesen meglendül velünk a világ, darabjaira hullik, a múlt illúziója időtlenné lobban, várvédők és ostromlók *kenyérszegőkre* és *hítségőkre*, az egyszerűsítés kedvéért *-szegőkre* oszlanak: vagyis saját magukat fölébe helyezik a történelemnek, anélkül, hogy a történelem logikája ellenére cselekednének. A bástyák árnyékában (sokszor csak az egyén által óhajtott) cselekedetek nagyulnak fel iszonyatossá, s felforrósodva felgyorsul mozgásuk is, szinte követhetetlen képvtátásoknak leszünk tanúi, s már-már azt hinnénk, kő kövön nem marad, amikor váratlanul ismét a klasszikus szint látjuk, hőseivel, drámájával együtt.

Spiró György tehát hagyományos, mives poétikával rendhagyó történelmi drámát írt. Sajátos módon mégis kicsit „rezzenetlen”, benne lebeg a hagyományos történelem, hiszen Jurisicz és Ahmed alakja az évszázadok lencséjén át nézve is hibátlan fényű. Mintha közösen ott ácsorognának valami békés város piacterén, s néznék, hogy a magukról megfélemedezett komédiások, miként idézik meg az ostromlott város életét — de lennének pillanatok, amikor a színpadon játszó Jurisiczal és Ahmeddel egyidőben villanna eszükbe a bécsi és a konstantinápolyi udvar. (*Szépírodalmi*, 1977.)

KOVÁCS ISTVÁN

Művelt írók

Vannak írók, akik előbb saját bőrükön érzik, hogy milyen világ veszi őket körül, nem könyvek, hanem tapasztalataik segítségével alakítanak ki magukban valamilyen képet. Vannak azonban írók, akik komoly — elméleti igényességet sem nélkülöző —

műveltség, intellektuális fölény birtokában fordulnak a valóság felé. Ehhez az utóbbi típushoz tartozik a fiatal prózaíró nemzedék két sokat ígérő tagja, Dobai Péter és Esterházy Péter.

DOBAI PÉTER: 1964 – SZIGET

Két naplószerűen megírt hosszabb prózát tartalmaz Dobai könyve. Az egy év (1964) történetét elbeszélő mű és a kubai élményeket felidéző *Sziget* között látszólag nincs rokonság. A két írás összetartozására az író adja meg a választ: „1974-ben Kuba szigetén éltem, ott mintha megismétlődött volna a tíz évvel azelőtti élet, de már különválaszthatatlan volt — akár egy kézmozdulat erejéig is — a jelen és az emléke.”

Nem véletlenül kezdtem a műfaji meghatározással. Az olvasóban ugyanis léptenyomon fölmerül a kérdés: mi is az, amit a kezében tart? Napló, útirajz, emlékezés vagy kisregény? Netán esszébe oltott filozófiai értekezés? „Formát akartam adni ennek az írásnak, vagy regény vagy »memoár«, vagy egy egyszerű naplóírás formáját, de nem tudtam semmiféle formát adni neki.” Azt mondhatnánk: különböző műfajok elemei keverednek Dobai kötetében, kiemelni egyiket sem lehet igazán. Ha például regényként, kisregényként fogjuk föl a művet, óhatatlanul vakvágányra jutunk.

Módszerét az író többször is kifejti, s arra is ügyel, hogy az az olvasóban is tudatosodjon. „Ez a könyv az 1964-es napló *átírása, lefordítása* egy tíz évvel későbbi élet szavaira.” Az 1964-es jelennek ez az átírása behálózza az egész könyvet, a napló „mai olvasata” izgató feszültséget eredményez. (Hogy mennyire érdekli Dobait a múlt és jelen, a volt és a van, egyszóval az idő problémája, az *Egy arc módosulásai* című verseskötetéből is kiderül.) A múlt felidezésére itt is feltűnően gyakran a fényképek szolgálnak. A nagy szerelem, Petra fényképe például „egy év szimbólumát” jelenti. Az emlékezésről, az időről filozofikus jellegű betéteket olvashatunk.

Van a könyvnek egy olvasmányos, cselekményes vonala. Az író húszéves korában tengerészként járta a világot: a napló oldalain is távoli tájak, kikötők, szeretők és szerelmek követik egymást. Újabb és újabb lányok jönnek, majd „kitűnnek a képből”. Az olykor eszméletvesztésig tartó ivások az „egészséges, erős életre” előkészítő edzések tarkítják. Ugyanakkor szellemi önéletrajz is ez a könyv. Dobai Péter nemcsak utazásait írja le. Az, hogy például január elsején a Fekete-tengeren áll horgonyon a hajó, az emlékezetet salakja csupán. (Egyébként furcsa módon az ilyen fajtájú elbeszéléseknek is nagy divatjuk van.) Dobai csak jelzi az eseményeket, tartózkodik attól, hogy töviről hegyire elmeséljen mindent. Jónéhányszor valóságos szituációk jelzését, jellemzését is a legkülönbözőbb műveltségelemek felhasználásával oldja meg. Itt egy Cesare Pavese-regényből veit idézet érzékelteti a kubai élethabzsolást, amott a „kalóz-pompát” árasztó Miriamot „»Toldi estéje« hangulatban” bámulja az író.

Van valami heroikus abban, ahogy az író a teljes, az alakítások, álarcok, szerepek nélküli életet hajszolja. Dobai tudja, hogy „az élet néző szemébe” való „hülye vigyorgás” megbocsáthatatlan. Gyűlöli a „kispolgári fantáziátlanságot, a bezártan hősködő unalmat, az ízlésbunkert”. Mondhatjuk-e, hogy az emberi teljességnek ez a megrendítő sóvárgása érdektelen, általános jelentést nem hordozó?

Kubáról nem annyira állapotrajzot ad Dobai, a folyamatot érzékelteti inkább. Még akkor is az egészsre figyel, ha jelentéktelennek tűnő apróságokról beszél. A Sziget dokumentumként és olvasmányként egyaránt lebilincselő. „Kubába kellett utaznom, hogy a *Fényes szelek* udvarában sétálhassak...” „Kuba *könyvek nélkül* mutatta meg nekem a társadalmi átalakulás egy sor olyan mozzanatát, amit addig csak fogalmakból ismertem, a *személyes* átélés sokkal rejtélyesebb, érzelmibb, tudatosabb és valóságosabb élménye nélkül.” Bizony, fontos dolgokról beszél itt Dobai, korunk

több lényeges kérdésével néz szembe. S teszi ezt úgy, hogy a könyvekből, elméletben megismertet a saját szemével látottakkal kontrollálja. Az 1964-ben még találunk öncélúnak tetsző nyelvi, formai megoldásokat, a Sziget viszont éppen azzal hívja föl magára a figyelmet, hogy a stílus mindvégig hű szolgája a mondandónak, a *hogyan?* nem kerekedik a *mit?* fölé.

Dobai Péter új könyve persze nem nagy mű, de jó mű. A szerző prózaíróként első regényével, a *Csontmolnárokkal* alkotott eddig legnagyobbat. A vitatható *Tar-tozó élet*, a gyenge novellákat is tartalmazó *Játék a szobákkal* után az 1964 — Sziget a kísérletezés könyve. A kötet erényei, reméljük, új minőség kibontakozásá-nak jelei. (*Magvető*, 1977.)

ESTERHÁZY PÉTER: PÁPAI VIZEKEN NE KALÓZKODJ!

Hogy Esterházy Péternek kisujjában van minden, ami az írói mesterségből fontos, első kötete (*Fancsikó és Pinta*) bizonyította. A kritika — tőle szokatlan módon — superlatívuszokban nyilatkozott, úgy is mondhatnám: letette a fegyvert. S volt ebben a fegyverletételben meggondoltság és megfontoltság. A vitathatlan prózaírói tehetségnek ez a váratlan megjelenése valami pezsgést hozott abba a fiatal magyar prózába is, melynek lassan mégis csak művekkel kellene bizonyítania nem az életrealitását, hanem a nagy feladatokkal való megbirkózás képességét. Esterházy már első kötetével szuverén, senki máséval össze nem téveszthető írói világot terem-tett. A realizmus felől nézve ugyan nem elég tágasnak bizonyul Esterházy világa. A groteszk és abszurd elemekkel átszótt mese, a színes, de valahogy mégis egy-oldalú, inkább az atmoszféra szempontjából felfogott jellemelek bizonyítják, hogy Esterházy nem a mórírci úton jár, hanem a Krúdy-hagyományt folytatja.

A kötet novellái három ciklusba rendeződnek. Az első (*Locsi-fecsi pincérhangra*) és a harmadik (*Spionnovella*) darabjait az azonos főhős (Miklóska, a pincér, illetve a nyomozócska) köti össze. A második ciklus (*Pajkos szöveg*) „ujjgyakorlatokat” tartalmaz, a téma többféle kidolgozására mutat példát. Úgy tűnik, Esterházy szá-mára maga az írás is téma. A „műhelymunkára” vonatkozó megjegyzések, betoldá-sok, utalások bősége már-már a Tandori Dezső-művekre emlékeztet. „Az események itt úgy állnak az időben, *mint* mazsolás kuglóf valami kakaós-csokoládés csodában.” Ilyen és ehhez hasonló mondatot nem keveset találunk a könyvben. Aztán igen gyakori a szerzői kiszólás, amikor az írónak például „a szögletes zárójelek védelmé-ben... jár a szája”.

A *Hallgatás* című novella mottójához „Kuss» (gróf Esterházy Mátyás)» a követ-kező lábjegyzet kapcsolódik: „Szerzőt több ízben kérték (*satöbbi*), hogy változtassa meg az idézetet, mert az így félreérthető és idétlen, de ő persze erre hajlandó nem volt, röhögött a markába.” Jókedvű, kamaszos, kópés hang és humor bújkál Ester-házy írásaiban. Az a fölény, hogy az író eltávolítja magát tárgytól, már a cím-adásban is megnyilvánul. A *Rövid, de antul alpáríbb ujjgyakorlat*... bevezetőjéből például kiderül, hogy „1. Ez egy virtigli ujjgyakorlat, azaz nem kritizálható. 2. Akár egy fütty a lányok után. 3. Egy majdnem-anekdota...” (Hogy mi ennek az egésznek az értelme? — Erre is válaszol Esterházy a 4. pontban: „Arra való, hogy szomorú barátaitok arcára nevetést hímezzon, annyi, és nem több...”.) Az *Egy ötlet kidolgo-zásának második lehetőségében* az alcímek nem csupán szellemességükkel hívják föl magukra a figyelmet, az írás szerkezetében is fontos szerepük van. (Idézzünk közü-lük néhányat: „Egy germanizmussal nyissunk rögvést európai távlatokat”, „Sehonnai bitang jelenet”, „Megjelenik a hatalom, de csak amúgy szőrmentén”.)

Gazdag humorforrást jelentenek Esterházy írásaiban a nyelvi-stilisztikai eszkö-zök is. Úgy választékos ez a stílus, hogy ezt a csaknem rokokós finomkodást, mely a legalpáríbb dolgokat, jeleneteket is tündéri könnyedséggel és diszkrécióval tudja körülírni, szüntelenül kineveti és kinevetteti. Egyszer keresetten slendrián, máskor hangsúlyozottan pedáns, de mindenképpen a lírával határos ez a nyelv. Hiszen

sorozatban olvashatunk olyan mondatokat, mint az itt következő: „A belső udvaron, mint vacak, színpadi hattyúk, párnákkal, lepedőkkel megrakott asszonyok úsztak át...”

Krúdyt emlegettük az imént. Az egyik spionnovellában van egy jelenet (a Főnök és a nyomozócska ebédje), ami — Féja Géza szavaival szólva — „a lakmározó novel-lák” Krúdyját juttatja eszünkbe. A tatár beefsteak vagy egy jó köret leírásának metódusa általánosabb, az írói módszert is jellemző következtetésekre ad alkalmat. Mintha mikroszkópot tartana a kezében az író: a legapróbb mozzanatok, árnyalatok sem kerül el a figyelmét. Amde az Esterházy által előadott számtalan apróság hiába árnyalt jelentésű és sokértelmű, úgy látjuk, hogy szerzőnk kevesebbet mond, mint a fiatal prózaírók közül például Balázs József, Czakó Gábor, Marosi Gyula vagy Nádas Péter. Tudjuk, egymástól különböző minőségeket nehéz összemérni. Még nehezebb (és képtelenebb) vállalkozás az egyiket számon kérni a másikat. Erős tehetségnek tartjuk Esterházy Pétert, minden bizonnyal előbb-utóbb újabb terrénumokat is fölfedez. Mert hát — ahogy ő mondja — „szeletenként kell »előre« jutni (kerülni?)”. Nem lenne jó, ha prózája önisméltléshez, modorossághoz vezetne. Az előbbitől (ha tágtítja írói világát) — ismerve leleményességét — nem kell igazán félni. Az utóbbi elkerülésére is minden lehetősége megvan. (*Magvető, 1977.*)

OLASZ SÁNDOR

Nádas Péter: Egy családregény vége

Nádas Péter könyve, az *Egy családregény vége*, az elfogulatlanság, a szuverén tisztaság, s a vágy regénye, a vágyé arra, hogy hihessen az értelmes életben, hihessen abban, hogy van olyan magatartás, ami konzekvensen érvényesíthető az emberi teljesség csorbulása nélkül. Jelentőségét elsősorban ez adja. Az, hogy nem illeszkedik. Ami nemcsak közegének természetét segít megismerni. Hallgatni se enged. Mert életünk legforróbb problémáival szembesít, állást foglalni, szólni kényszerít. A regény másik erénye tehát aktualitása. Ez az aktualitás persze nem értendő praktikus értelemben. Nádas Péter valóban elfogulatlan: az élet problémáiban a lét ügyeire lát és láttat. Vagyis képes egy nagyon mély emberi-szellemi komolyság alapfeltételeinek megteremtésére. S ez a harmadik fontos erénye. Amit még örömmel említenék, az az esztétikai megformáltság teljessége lehetne. Az egységnek, a hibátlanságnak az élményét azonban Nádas Péter regénye nem adja. Ez okból, ha friss és meglepő is, nem mindig meggyőző. Felfedező és eszméltető, de nem mindig magával ragadó.

1.

A regény egy gyerek, Simon Péter története, ahogy ő, egyes szám első személyben megéli. Világának két pólusa a nagypapa (velük lakik, ők nevelik), s az apa (aki elhárítótiszt a jugoszláv határon).

Termékeny a hős megválasztása. Tanulmányok sora se lenne képes oly pontos és elevenbe vágó ismeretet adni helyzetekről emberekről, mint amelyet a gyerek sorsának látványa ad, aki ezeket a helyzeteket a szóban forgó emberek közt, nekik kiszolgáltatva éli meg. Az irodalom régen tudja ezt. De nemcsak ennyit tud. Újabban szívesen él azzal a lehetőséggel is, ami a gyermekszemlélet gyanútlan természetességéből adódik. A világ e szemlélet számára, éppen a köznapi, a szokott szintjén, áttetszővé válik, s egészen új összefüggéseket mutat. Összefüggéseket, amelyek nemcsak váratlanságuk miatt revelatívák, hanem azért is, mert a gyerekekben testet öltő s bontakozni akaró emberség igazi esélyeit érzékelik meg.